

Recordant la Venerable Agullona: la xativina més il·lustre del segle XVI

Verónica Zaragoza

Investigadora de la Universitat de València

Recorde els pensaments que em van assaltar tot passejant per primera vegada pels carrers de Xàtiva. Fou l'any passat, amb motiu de la meua participació en el congrés *URBICIDI. La destrucció de la ciutat per la violència humana*, quan rememoràvem els 310 anys de la crema de la ciutat. No podia evitar pensar en la dignitat amb què les xativines i els xativins van saber renàixer de les cendres i reconstruir de cap a cap una ciutat amb arrels profundes i rica en història esculpida, figures il·lustres i un patrimoni artístic i cultural que no ha deixat de créixer. Ens ho diuen les pedres del seu castell de temps immemorials; les places i carrers estrets i anguilejants; les façanes de palaus i convents, que competeixen amb aquella melangiosa sensació d'antiga noblesa, com la fascinant ceràmica que s'ha conservat atzarosament en balconades i façanes, tot fent prevaler els seus desitjos de perdurabilitat malgrat l'erosió del temps i la violència humana.

Aquests pensaments van dur les meues passes fins al majestuós retaule de la Botica Central o de la Casa Artigues, creat entre finals del segle XVIII i principis del XIX per a honrar la memòria de la ciutat. I, àvida de respostes, em vaig preguntar: "Qui són aquestes tres úniques dones que hi apareixen pintades?". Hi ha hagut algunes temptatives més o menys afortunades per a desemmascarar la identitat real de les quinze figures històriques que hi són representades: no hi podien faltar

els papes de l'antiga soca Borja (Calixte III i Alexandre VI) i alguns eclesiàstics de diferents ordes religiosos i rangs (cardenal, bisbe, monja), al costat de personalitats nobiliàries que vetlen per la ciutat de Xàtiva, pintada als seus peus amb tints al·legòrics.¹

Efectivament (i com no podia ser d'una altra manera atés que la Història, fins als nostres dies, ha estat una cosa d'homes!), en aquest elenc, la presència de les dones es redueix a les dues santes Basilissa i Anastàsia (amb una forta empremta a la ciutat gràcies, en part, a la llegenda 'fabricada' per una falsa crònica que les considerà santes nascudes ací!). A més a més, corona el retaule una misteriosa religiosa, pintada a la part central amb una corona d'espines a la mà. Per bé que no du cap inscripció que la identifique, tradicionalment, s'ha considerat que es tractava de la insigne beata xativina que va viure al segle XVI: em referisc a sor Margarida (o Margarita) Agulló, popularment anomenada la Venerable Agullona, tal com diu el nom d'un carrer de la ciutat. Però, és en realitat aquesta una representació d'aquella dona? D'on vénen els desitjos de recuperar la memòria de la beata fins al punt de voler identificar-la amb l'enigmàtica monja del retaule més famós de la ciutat?

1. Agraïsc a Mercedes González (Taller de Ceràmica Vallés 16) l'intercanvi d'informació, així com l'amabilitat en la tramesa de les fotografies d'aquest retaule, per mediació de Purificació Mascarell, a qui faig extensiu l'agraïment. Alguns dels esmentats estudis, amb notes d'identificació, són d'Agustí Ventura, Mariano Baldoví, Josep Lluís Cebrián, I. V. Pérez Guillén i López Sellés, tal com m'indica amablement M. González.

Comencem pel principi: Margarida Agulló fou una beata professa de l'orde de Sant Francesc que, vinculada al convent de franciscans de Xàtiva, va seguir la crida de la seua vocació contra la voluntat dels seus pares, que la volien casar. La seua fama va transcendir les fronteres de la seua ciutat natal, Xàtiva, on va nàixer el 1536, i des d'on es va traslladar a València per a dedicar-se a la vida espiritual. Allà va morir, el 1600, aclamada amb fama de *santa*, malgrat que el seu procés de canonització no va prosperar. Per bé que en els nostres dies les seues obres són poc recordades, fou una de les figures més influents del seu temps, després que l'arquebisbe de València, Joan de Ribera, quedés meravellat pel seu carisma i li oferís protecció, tot i les sospites que inicialment havia suscitat la seua religiositat. De fet, en busca del seu consell van acudir personalitats importants del País Valencià, atretes per les experiències místiques i miracles que se li atribuïren.

El nom d'aquesta dona encapçala la llarga llista de valencianes que seguirien, tot al llarg dels segles XVI-XVIII, el model de *santes* il·lustrades, 'tocades' per la gràcia divina i lliurades en molts casos a la inspiració creativa en l'ambient religiós. Tal com ho havia experimentat l'escriptora medieval més cèlebre de les nostres lletres, sor Isabel de Villena, entre els murs dels convents les dones d'aquesta època van poder beneficiar-se d'un espai inspirador per al conreu de l'escriptura, la música, la pintura, les representacions teatrals... En el cas de la nostra beata, ella no va viure en un convent, sinó que, arribada a la ciutat del Túria, després de viure una etapa com a *emparedada*,² s'establí en una casa propera al Col·legi del Corpus Christi (lloc on es conserva actualment la seua sepultura per voluntat del Patriarca).

Dedicada en cos i ànima a la devoció, va explicar les seues experiències místiques en obres de caràcter ascètic, espiritual i autobiogràfic, i en l'interessant epistolari espiritual mantingut amb l'arquebisbe. Els títols de la beata parlen d'una voluntat didàctica, en aquella societat valenciana que traspuava tanta religiositat: *Método que guardaba en contemplar la pasión y la muerte de N. Señor Jesús Christo; Preparación que hacía para recibir el Santísimo Sacramento: ofertorio y gracias después de recibido; Cántico y alabanzas de Dios N. Señor que dexó*

2. L'*emparedament* va ser un fenomen important en la societat valenciana durant l'edat moderna, motivat per l'existència de grups de dones que vivien la seua religiositat tancades a les seues llars o en cases que podien albergar més d'una dona. Eren dones dedicades a l'oració i a la contemplació, que no depenien de cap figura masculina i, per això, van suscitar sospites entre la jerarquia eclesiàstica que volgué exercir-hi un major control.

Francesc Ribalta, Margarita Agulló, ca. 1605 (Museu Patriarca de València)

escritos de su mano i, fins i tot, uns *Combates del demoni*. Tot i que no s'han conservat els originals de les obres de la Venerable Agullona, podeu llegir-les parcialment en una biografia que el seu confessor, Jaume Sanchis, li va dedicar, amb el títol *Relación breve de la vida, virtudes y milagros de la humilde sierva del Señor, Sor Margarita Agullona, Beata professa de la Orden del Seráfico padre S. Francisco*. Impresa a València el 1607, aporta detalls interessants d'una dona del segle XVI: les aspiracions, les frustracions, la vida interior i, en definitiva, els anhels d'una època rica en tribulacions i experiències protagonitzades també per dones.

De fet, vinculades amb Xàtiva, s'haurien de recuperar els noms d'altres dones il·lustres coetànies a Margarida, dignes de ser recordades en el retaule esmentat i en un llibre com el que tenen ara entre les mans. És necessari recordar que en el convent de dominiques de la Consolació va viure cap al 1546 sor Jerònima d'Aragó, filla natural de Ferran d'Aragó, duc de Calàbria i virrei de València, erudita lectora, a qui fou dedicat el manuscrit realitzat a Xàtiva: *Tractat dels diàlegs de la seràfica Caterina de Sena o Diàlegs e divinals col·loquis*. La importància del volum i de la seua destinatària s'interpreta del fet que es tracta de la primera traducció hispànica de l'obra de la santa italiana Caterina de Siena. Aquesta, però, és una altra història, a la qual s'hauran de dedicar noves pàgines.